

VZROKI ZA IZSELITEV – SPOMINI IZSELJENCEV NA ČAS NJIHOVEGA ODHODA V TUJINO

Breda Čebulj – Sajko

V prispevku bom zelo na kratko spregovorila o metodološkem pristopu pri raziskovanju slovenskega izseljenstva, ki sem ga v preteklem desetletju sama uporabljala pri proučevanju življenja avstralskih Slovencev. Izkazal se je za koristnega tudi pri osvetljevanju njihovih vzrokov za emigriranje po letu 1945.

Gre za avtobiografsko metodo,¹ ki jo etnologi v primerjavi z ostalimi metodami dokaj redko uporabljamo.² Do sedaj smo življenje izseljencev najpogosteje raziskovali s pomočjo usmerjenih intervjujev in anket, ki smo jih opravljali na terenu med informatorji, redkeje pa tudi po pošti. Ustni viri so vsaj za tiste raziskovalce, ki se ukvarjamo s proučevanjem omenjene tematike v povojnem obdobju, postali glavni vir informacij. Pri prikazovanju načina življenja v času in kraju določene skupine ljudi, v našem primeru izseljencev, so postali bolj ali manj edina opora. Prav gotovo pa jih je bilo potrebno preverjati z ostalimi podatki, ki so nam sploh bili na voljo. Na ta način so nastale krajše ali daljše etnološke študije, katerih vsebina je temeljila na geografskih, zgodovinskih, demografskih, ekonomskih, socioloških in podobnih podatkih, ki smo jih dopolnili s pričevanji samih izseljencev. Slednja so prevladovala pri prikazovanju priseljske materialne, socialne in duhovne kulture, manj pa pri samem orisu pomena, vzrokov in poteka izseljenskih procesov.³ To dejstvo nas navede k sklepu, da je za ta del migracijskega procesa na voljo le nekoliko več podatkov iz različnih strok, res pa je, da so tudi sami etnologi težili predvsem k prikazu druge faze v življenju izseljenca, to je njegovega bivanja v priseljski družbi.

Do nedavnega smo zato pri opredeljevanju in klasifikaciji vzrokov za odhajanje ljudi v tujino tudi sami pogosto prevzemali

tri najbolj razširjene kategorije: ekonomska, politična in avanturistična. Za nadaljnjo obravnavo sta prišli v poštev le ekonomska in avanturistična, medtem ko smo politične vzroke, zaradi znanih razlogov, puščali ob strani.⁴ Etnološka stroka v novih političnih razmerah še ni uspela nadoknaditi zamujenega. Delno je temu krivo pomanjkanje ustreznega kadra, ki bi se še nadalje ukvarjal z raziskovanjem izseljenstva. Res pa je tudi, da se z novimi prijemi pri raziskovanju, pri čemer imam v mislih predvsem avtobiografsko metodo, že kažejo tudi prvi uspehi ravno na področju odkrivanja raznovrstnih vzrokov za izseljevanje – konkretno današnjih avstralskih Slovencev.

V zvezi s tem morda ne bo odveč omeniti nekaj lastnih izkušenj pri raziskovanju življenja izseljenca skozi njegovo življenjsko zgodbo. Kot prva in najpomembnejša ugotovitev, do katere sem prišla na osnovi analize tistega dela avtobiografij, zbranih med avstralskimi Slovenci v preteklem desetletju, ki govorijo o vzrokih izseljevanja, je ta, da lahko pri večini najdemo prepletanje tako ekonomskega kot avanturističnega, političnega ter še kakšnega razloga za njihov odhod čez mejo. Dejstvo je, da je *“normalna življenjska zgodba praviloma organizirana v skladu s fazami pridobitnega življenja”*, kot je to že ugotovil zgodovinar Oto Luthar v svojem članku *Biografija, nov metodološki princip?*⁵ Če to upoštevamo tudi pri proučevanju izseljencev, potem ni težko ugotoviti, da je pri njihovem pridobivanju za življenje potrebnih dobrin, s čimer mislim tako materialne kot tudi duhovne, prišlo v določeni fazi do zastoja. To se je zgodilo takrat, ko izseljenci svojih raznovrstnih življenjskih potreb doma niso mogli več zadovoljiti. Zaradi tega so se izselili. V tej ugotovitvi, ki je tu zelo skromno prikazana, je združena celotna kompleksnost vzrokov za odhajanje Slovencev v tujino. Prepoznavni so v njihovih življenjskih zgodbah.

Z avtobiografsko metodo torej prepoznavamo posameznika po naravni – kronološki poti, na kateri si faze pridobitnega življenja sledijo v določenem zaporedju. Gledano splošno pa ostanejo vse faze ali bolje vsa obdobja v življenju izseljenca, priseljenca in povratnika med seboj v tesni povezanosti vse do njegove smrti, in to ne glede na kraj bivanja. Tako se npr. prva faza – faza

življenja izseljenca še doma v času njegovih odločitev za izselitev – pojavlja v drugi fazi, tj. v njegovem priseljenem vsakdanu, in sicer kot refleksija na odhod, ki je z letnico časovno določen in tako umeščen v takratno družbeno realnost. In tu se srečamo s pomenom avtobiografij za raziskovanje vzrokov izseljevanja na Slovenskem: avtobiografije nas ne zanimajo zgolj zaradi spoznavanja posameznikove življenjske poti, ki je enkratna in neponovljiva, temveč se po njih seznanjamo tudi s širšim družbenim okoljem in dogajanjem v njem. Avtobiografije nas zanimajo kot sestavni del družbenega sveta, kot del historičnega procesa, kot pravi že omenjeni Luthar. Gre torej za subjektivno dožemanje objektivne stvarnosti, pri čemer moramo upoštevati časovno distanco med obema. Tako lahko dobimo paletu različnih refleksij na isti dogodek, v našem primeru na odhod v tujino. Le-te so odvisne od vrste dejavnikov, npr.: od starosti pripovedovalca, njegove izobrazbe, poklica, socialnega položaja, pa tudi od psiholoških faktorjev, kot so: spomini na čas odhoda, navezanost na svoj dom, družino in rojstno okolico, obremenjenost z vzgojo, moralnimi normami in vrednotami, od sposobnosti prilagajanja in sprejemanja novega, nenavadnega, nepredvidljivega, prav gotovo pa tudi od stopnje njegovega poguma in odločnosti. Iz tega sledi, da se doživljanja ljudi ne sme posploševati, temveč jih je treba jemati individualno. S tem se nekako tudi prekinja tradicija tipizacije izseljencev glede na njihov vzrok izselitve, ki ga ponavadi dodatno opremimo še s statističnimi podatki. Z avtobiografsko metodo raziskovanja odhajanj Slovencev na tuje vsekakor pridobimo, saj suhoparne podatke prestavimo v sfero vsakdanje življenjskosti, s čimer postanejo mnogo bolj povedni in osvetljeni z različnih zornih kotov. Na ta način poteka tudi revizija povojnega dogmatičnega opredeljevanja slovenske emigracije, ki bo v bodoče verjetno morala upoštevati zamolčana dejstva, tako zgodovinska kot tudi individualna, subjektivna.

Da pa ne bi ostali zgolj pri teoretiziranju, si vzemimo za primer šestdeseta leta in primerjajmo med seboj tista najbolj splošno veljavna dejstva, ki so Slovence v tem obdobju "potiskala" v svet, s spomini izseljencev na ta čas. Pri tem zanemarimo "vabljenost" Avstralije, v katero se je, številčno

gledano, ravno med leti 1961 in 1968, priselil večinski delež današnje slovenske emigracije na peti celini.⁶

Od leta 1960 dalje je število naših delavcev, zaposlenih v tujini, naraščalo. V strokovni literaturi najdemo za pojasnitev tega dejstva kopico različnih vzrokov, med drugimi tudi naslednje: dejanski letni prirast slovenskega prebivalstva (ki se je od predvojnih 4 promilov povečal na 8); nagla rast in avtomatizacija gospodarstva, ki še ni moglo v celoti kriti potreb po ustreznih delovnih mestih; želje članov kmečkih družin po zaposlitvi izven kmetijstva; veliko število žensk, ki so se hotele zaposliti v terciarnih in sekundarnih dejavnostih; reforme, ki so v določenih gospodarskih panogah zavrle zaposlovanje in nižale življenjski standard delavcev; odprtost zahodnoevropskega delovnega trga; odprtje jugoslovanskih meja po letu 1963; meddržavne konvencije o zaposlovanju in socialni varnosti delavcev; tradicija sezonskega zaposlovanja v tujini.⁷

Glede na navedeno bi pričakovali, da so se avstralski Slovenci v tem obdobju izseljevali pretežno zaradi ekonomskih vzrokov. Splošna zgoraj naštetá dejstva potrjujejo to ugotovitev, izključujejo pa prikaze posameznih konkretnih primerov, na katere bi se morala ta trditev nasloniti. Pogovori s slučajno izbranimi danes še živečimi sydneyjskimi Slovenci nam odkrivajo še drugačne razloge za njihov odhod v tujino v šestdesetih letih. V ilustracijo navajam le nekaj primerov:

*"Jest sm imev tukej že tri brate prej. U stvari, oni so prosl, da bi mama prišla sam na obisk, da bi vidla, ne. In mama sama ni hotla it, in potem, če gremo tudi mi, gre tudi ona. Potem, tako smo se odločili, da so oni nam plačali pot, prevos sm, in če nam ne bo dopalo, bomo lahko šli potem nazaj. Tako smo bli tam, usi skupa prišli: jest, žena, hčerka moja, mlajši brat ino mama, smo prišli usi skupa šestinšesdstga leta u Avstralijo na obisk, u stvari, na obisk onim starejšim bratom in potem smo se odločili, tukej ostanemo."*⁸ Na koncu pogovora je sogovornik še dodal: *"Kaj se tiče mene, jest imam slabe spomine od doma, ne. Moj oče je biv tudi partizan štir leta in nazadne so ga ubili. Al ga niso ubili kot jugoslovanski sistem, ampak vaščani. Tisti, bi*

reku, neprijatelji iz okolice, u kateri je pač takrat biv, ne. Usi so bli proti naši družini, kot proti mami, proti nam. Mi smo bli otroci. In s tizga jest sm potem mislu, nikdar da bi jest biv prjatu z domačimi vaščani."⁹

"U tistih mojih časih, mlajših letah, sm trebav, seveda, velik staršm pomagat. Seveda, potem, ko sm dokončov tole osmoletko pri svojih petnajstih letah, sm si pričev službo iskat. Ob tem času, ko sm službo dobiv za mesarja, sm pa trebav nardit popravični, popravični ispit u Mariboru. U Mariboru sm ostav tri mesce in ko sm pa nardiv popravne ispite. Sm delav kot mesar. In, je pa dnarja precej primankovalo, na primer starši niso meli, jas pa tud nism zasluška nč kaj dosti mev, ker so nam tam sam dali tistikrat tisoč dinarjev na mesc. To meni ni zadostovalo niti za autobus. Nato sm pa razmišlevav, kaj nardit. Z enim kolegom sma govorila. Me je on takorekoč premotu, da grem ž njim, ker je on že enkrat nekje biv. Prašu sm ga: 'Kje?' Pravi: 'U Trstu.' 'No,' sm reku, 'a u Trstu?' sm reku. 'Tam pa se lahko ne pride, ko morš met potne liste.' On pravi: 'Že znam prit.' 'No,' sm reku, 'če pa že znaš, grem pa s teboj.' In tako sma šla za Trst tam peš. Bilo je leta štrnšestdstga u mescu oktobru. Za Avstralijo sm se odloču zato, ker sm šlišu velikrat, d tule je bl vroče in tropična klima. In največ zatu, ker imam sorodstvo tu okroh."¹⁰

"In točno po desetih letih sm pršu domov. Denarja sm imev, avto sm kupu u Nemčiji. Sm ene štiri, pet mescov bandov. Ja, pol, seveda, denarja sm precej potrošiv in sm začev spet mislit, kaj bo, al se moram oženit in jet nazaj. Taku smo se pol tud spoznala z ženo zdaj, ki jo imam tukaj."¹¹

"Za Avstralijo sm prišla leta tisoč devetsto šestinšestdst. Poučevala sem v Ilirski Bistrici tri leta. In takrat sva se spoznala. Ni blo lahko odpotovat, ker sm bla izredno navezana na otroke u šoli."¹²

"Njegova mati je v Avstriji živela, moja mama isto delala v Avstriji."¹³

*"Sva rekla, če bi midva šla mav to pogledat, kako to izgleda. Pa sva tam bla v Avstriji. Jest bom po pravici povedav. Ene stvari so lažje dosegljive v tistem času za dvandvejestletnega fanta, k ti lahko svoj avto maš. Dočim doma, če si mev svoje kolo, si biv ponosn, ne, v tistem času. In normalno, potem sva po parih mescih smo šli na švecko. Tko je bilo nekaj let. Po sva šla pa v Avstralijo."*¹⁴

*"Oseminšestdsga leta je biv turističn let u Evropi. Si mogu met vizo za Nemčijo, pa si šov s pasportom kamorkol. Sm biv par mescev u Holandiji. Septembra je tist turističn let poteku. Ns je blo pet fantov is Slovenije. No, trije so šli nazaj, dva sva pa ustala. Smo mel dvandvejest, enandvejest let, smo bli naivn. U Hamburgu, po velikih avanturah, je dnarja zmankal, smo se na polcij javl in so naj poslal u Nurnberg. Tm je pa kokr en kamp, taboriše za use take. In tm so ns pol sortiral za u svet. In sm biv bl avanturist, k tist, k ne vidš, tist ponavad maš u glav. In sm se za Avstralijo odloču."*¹⁵

*"V Ameriko sm šov devetinštrdstege. In potem sm tm najprej bogoslovje študirov in sm končov dvainpedstega leta. Potem sm postov duhovnik v Chicagi. Oseminpedstega leta so me poslal v Johnstown v Pensilvanijo na slovensko faro svete Terezije deteta Jezusa. In tam sm biv kot kaplan skoro pet let do trinšedstega leta, ko sm se javu za Avstralijo. Za Avstralijo sm se javu, ker je bla potreba, je pomankanje blo tukej dušnih pastirjev in sm zaprosu, da bi me pustili. In sm dobiv dovoljenje in sm septembra trinšedstega leta z ladjo is San Francisca odjadrav proti Avstraliji."*¹⁶

V šestdesetih letih se Slovenci v Avstralijo niso izseljevali zgolj zaradi ekonomsko-socialnih razmer doma, temveč so bile le-te pri nekaterih bolj, pri drugih zopet manj odločujoče pri njihovi odločitvi, oditi v tujino ali ne. Menim, da bi jih tudi pri splošnih prikazih vzrokov za izselitev veljalo postaviti v enakopraven položaj z ostalimi (npr.: verižno emigriranje, izselitev zaradi neurejenih razmer v družini, zaradi poroke, osebnih konfliktov z okolico, izteka delovnih pogodb "delavcem na začasnem delu" v Zahodni Evropi, opravljanja svojega poklica ipd.), saj nas o tem

prepričujejo spomini samih izseljencev. Res pa je, da je bilo – vsaj v preteklosti – najbolj enostavno poiskati nek splošen vzrok odhajanja ljudi v tujino in ga posplošiti na celotno populacijo izseljencev v določenem obdobju, pri čemer se je usoda posameznika izgubila v množici ostalih.

Iz vsega povedanega lahko sklepamo na naslednje:

Etnologija je kot veda, ki proučuje način življenja in kulturne sestavine, ki oblikujejo to življenje v določeni socialni skupini ljudi v določenem času in kraju, s svojim predmetom raziskovanja vpeta v preteklo, sedanje in prihodnje družbeno dogajanje. Ker je v ospredju njenega raziskovanja človek in njegov odnos do kulturnega okolja v najširšem pomenu te besede, se tudi pri proučevanju slovenskega izseljenstva v primerjavi z ostalimi humanističnimi in družboslovnimi vedami enakovredno vključuje v to raziskovanje. V skoraj vseh njenih dosedanjih dognanjih s tega področja pa se izrecno poudarja nujnost interdisciplinarnega proučevanja izseljenskih procesov, kar zajema tudi njihove vzroke, pomene in poteke. In ravno avtobiografska metoda zbiranja podatkov med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci nam lahko služi za dobro metodološko izhodišče, saj so avtobiografije izseljencev najbolj avtentičen vir za prikaz njihovega preteklega in sedanjega vsakdana. Le-ta pa nikakor ni prepuščen zgolj proučevanju ene same stroke, temveč vsem tistim, ki jim je človek v središču strokovne pozornosti.

OPOMBE

* Razprava je bila kot referat prebrana na 2. mednarodnem znanstvenem srečanju raziskovalcev izseljenstva 8. oktobra 1993 na Opčinah nad Trstom.

¹ Avtobiografsko metodo, tudi avtobiografijo, postavljam na prvo mesto med ostalimi metodami prikazovanja življenja posameznega izseljenca. V tekstu ji večkrat sledi biografska metoda, tudi biografija, kateri pripisujem enako veljavnost, le da ima, po mojem mnenju, manjšo dokumentarno vrednost.

- ² Med prvimi etnologi, ki so skušali prikazati življenje izseljenca s pomočjo njegove avtobiografije, je bila Marija Makarovič (Predgrad in Predgrajci, Narodopisna podoba belokranjske vasi, Ljubljana, str. 173–175). V seminarski nalogi Martine Repinc, "Egipčanke" (Ljubljana 1982) se na straneh 11–27 seznanimo z biografijami štirih izseljenk. Avtobiografije treh ameriških Slovencev, pripadnikov različnih generacij, je Nives Sulič predstavila v knjigi *Thank God I'm Slovenian* (Ljubljana 1983, str. 104–125). Poskus biografske metode je slutiti tudi v seminarski nalogi Milene Turk, *Zakaj prihajajo potomci slovenskih izseljencev v domovino in kakšni so akulturacijski problemi, s katerimi se srečujejo* (Ljubljana 1986, str. 15–39). Zadnje etnološko delo s področja slovenskega izseljenstva, v katerem je avtobiografski pristop močno v ospredju, pa je knjiga avtorice tega članka *Med srečo in svobodo, Avstralski Slovenci o sebi* (Ljubljana 1992, str. 87–231).
- ³ O etnološki metodologiji raziskovanja slovenskega izseljenstva glej še: Mojca Ravnik, *Etnološko preučevanje slovenskega izseljenstva na oddelku za etnologijo filozofske fakultete v Ljubljani*, Glasnik Slovenskega etnološkega društva 22/1982, št. 3, str. 62–64; Ingrid Slavec, *Etnološko preučevanje etnične identitete slovenskih izseljencev*, Dve domovini 1, Ljubljana, Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, 1990, str. 309–317.
- ⁴ Nekateri etnologi so menili, da je potrebno politične emigrante obravnavati ločeno od ostalih (npr.: Polonca Cesar v svoji diplomski nalogi *Slovenci v Kaliforniji*, Ljubljana 1984, str. 72); drugi zopet so se namerno odločili za izključitev politične emigracije iz svojih raziskav, ker jih le-ta ni hotela sprejeti medse, saj so bila ravno etnologova vprašanja o vzrokih izselitve zanje "*sumljive narave*" (primer tega je neuspelo raziskovanje Slovencev v Argentini, zaradi česar je kasneje nastala seminarska naloga le o slovenskih povratnikih iz Argentine; o tem glej: Katja Kogej, *Izseljevanje Slovencev v Argentino*, Ljubljana 1982, 47 str.); tistim pa, ki so v času terenskega dela uspeli zbrati gradivo o načinu življenja tudi

med političnimi emigranti, so jim ga ob prenosu čez jugoslovansko mejo tedanje oblasti zaplenile (zaradi tega sta npr. izostali dve avtobiografiji avstralskih Slovencev, kar je omenjeno v že citirani knjigi *Med srečo in svobodo*, str. 10).

- ⁵ Oto Luthar, *Biografija, nov metodološki princip?*, Traditiones 19, Ljubljana, Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, 1990, str. 276.
- ⁶ Ocenjuje se, da je bilo leta 1968 doma in v tujini živečih Slovencev 2,200.000, od tega naj bi jih v takratni Jugoslaviji živel 1,700.000, v Združenih državah okoli 300.000, v Avstraliji pa 22.000 (France Seuning, *Slovencev je 2,200.000*, Slovenski izseljenski koledar 1969, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1968, str. 106), medtem ko sami izseljenci menijo, da jih je že leta 1963 na peti celini prebivalo 10.000 do 15.000 (Misli 11/1963, št. 7), pet let kasneje pa 30.000 (Miran Ogrin, Stanislav Rapotec, naš umetnik v Avstraliji, Slovenski izseljenski koledar 1969, str. 231).
- ⁷ Prim.: Anton Gosar, *Obseg, vzročnost in karakteristika slovenskega izseljevanja v tujino*, v: *Iseljenišтво naroda i narodnosti Jugoslavije*, Zagreb, Zavod za migracije i narodnosti, 1978, str. 148.
- ⁸ Karlo Samsa, intervju, Sydney, december 1981 (vse posnete intervjuje, citirane v tekstu, hrani Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU v Ljubljani. Transkribirani so bili pod strokovnim nadzorom lektorice Marjete Humar).
- ⁹ Prav tam.
- ¹⁰ Vlado Celin, intervju, Wollongong, januar 1982.
- ¹¹ Milan Ličan, intervju, Sydney, november 1981.
- ¹² Mariza Ličan, intervju, Sydney, november 1981.
- ¹³ Erika Pelcar, intervju, Sydney, december 1981.

- ¹⁴ Karel Pelcar, intervju, Sydney, december 1981.
- ¹⁵ Ivan Debeljak, intervju, Sydney, januar 1982.
- ¹⁶ Pater Valerijan Jenko, intervju, Sydney, januar 1982.

ABSTRACT

REASONS FOR EMIGRATION – RECOLLECTIONS BY EMIGRANTS OF THEIR DEPARTURE ABROAD

Breda Čebulj – Sajko

The article deals with the importance of the autobiographical method in the examination of the life of emigrants from an ethnological stand-point. The recollections by individuals of their departure from the homeland are insightful and offer in the discourse of an individual, reasons for the mass emigrations. In the majority of such research heretofore, these reasons have been shown via statistical data. The author describes the process of emigration in the 1960s, when today's Slovenian immigrants emigrated to Australia in a magnitude which was numerically observable. She goes on to show the differences between the generally good explanations offered by experts thus far, of the grounds for Slovenians' emigration (economic, political, the lure of adventure), and immigrants' own interpretations of these events. From the recollections by several Australian Slovenians of the time of their departure, we comprehend their economic and social situation at the time to be a more significant factor in some cases, and a less important one in others; regardless, it is not the only factor, which prompted their emigration. With the help of the autobiographical method, we reach the understanding that more reasons were responsible for the departure of an individual abroad, and that these reasons themselves intertwine, such that it is difficult to offer generalisations. From a theoretical stand-point, the complexity of this phenomenon is even better shown in examining the grounds for emigration. For in the

fixed time frame of an individual's life, one notices a stagnancy enveloping his satisfaction with life, his inability to obtain vital necessities, and thus, in the end, a decision to emigrate is made. It is time that the categories "economic", "political", and "adventure-seeker", which have become the very basis of reasons given for emigration, be changed and married to a more ethnographic approach.